

19. Yüzyılda Nasturilerde Eğitim ve Öğretim

Murat Gökhan Dalyan*

Özet: 19. Yüzyılda Van-Hakkâri ve Urmiye bölgesinde yaşayan Hristiyan bir topluluk olan Nasturiler, düzenli ve örgütlü eğitim öğretim kurumlarına sahip olmadıkları için eğitim alanında yetersiz bir topluluk olarak kalmışlardır. Hatta bu dönemde tek eğitimli sınıf sayılan ruhban sınıfı dahi dünyadaki gelişmelerden bihaber şekilde yaşamıştır. Misyonerlerin Nasturiler arasındaki yaptıkları misyonerlik amaçlı eğitim çalışmaları ise sadece mezhepsel çatışmayı arttırmıştır. Bu nedenle, 19. yüzyıl boyunca Nasturiler eğitimsiz bir topluluk olarak görülmüşlerdir.

19. Century Education and Training in Nestorians

Abstract: Nestorians were a christian community and they located throughout the region of Van, Hakkari and Urmiye in the 19th century. Nestorians did not have organized institutios in the field of education. As a result, they remained as an inefficient community in this field. Even the Clergy considered the only educated class was unaware of the latest developments in the rest of the world. Also, Education activities made by Missionares among Nestorians caused sectarian clashes. For this reason, Nestorians were regarded as illiterate community during 19th century.

Giriş

Eğitim, bir toplumun gelişmişlik ve geleceğe dönük hedeflerinin şekillendiği bir program ve kaderini belirleyen en önemli göstergelerden biridir. Bu nedenle bir toplumun eğitim seviyesi onun çağdaşlık ve medeniyetteki rolünü göstermesi açısından da önemlidir. Ortadoğu'nun kadim halklarından olan Nasturiler, ortaçağda yüksek bir kültüre sahip bir uygarlık düzeyi oluşturmalarına rağmen geçen zaman içerisinde eski vasıflarını kaybetmişlerdir. Bu makalede onların 19. yüzyıldaki eğitim durumlarına değinilmeye çalışılacaktır.

Nasturi Kavramı ve Nasturiler

Nasturi kavramı, Anadolu ve kuzey İran coğrafyasındaki insanların Hristiyanlığın kabulünden sonra M.S 431 yılında Efes Konsülü ile birlikte başlayan dinî tartışmalar ve mezhepsel görüş farklılıklarından dolayı İstanbul Patriği Nastur'un görüşlerine inanan halka verilen isimdir. (Çelik, 1995; 150; Albayrak, 1997 s.27.)

19. yüzyılda Hakkâri ve Urmiye bölgesinde yaşayan Nasturiler göçebe ve yerleşik olmak üzere iki kısma ayrılmış bir biçimde yaşamaktaydılar. Göçebeler, Osmanlı Devleti'nin Hakkâri bölgesinde genel olarak diğer milletlere karışmadan ayrı bir şekilde yaşamakta ve dışarıdan bölgelerine gelen yabancıları hoş karşılamamaktaydılar. Hatta kendi aşiretlerinden olmayan başka Nasturiyi bile bölgelerine sokmadıkları gibi sadece çalışmak ve zahire almak için bölgelerinden ayrılırlardı. Yerleşik Nasturiler ise daha çok İran'ın Kuzeybatısındaki verimli tarım sahalarında, Osmanlı Devleti'nin Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesindeki Van-Hakkâri, Amediye ve Behdinan bölgelerindeki kasaba ve köylerinde Müslüman komşularıyla bir arada yaşamaktaydılar. Bu Nasturiler, dağlı ve konargöçer kardeşlerine göre daha uysal ve barışçıl bir yaşam tarzına sahiptiler. (Dalyan, 2009a:12-24)

*Adıyaman Üniversitesi, Eğitim Fakültesi(mgdalyan@adiyaman.edu.tr)

Nasturileri toplumundan bir kare (Maunsell, 1902:resim3)

Nasturilerin Eğitim Durumu

Mezopotamya’da Hristiyanlığı kabul eden ilk topluluklardan Nasturilerin kullandıkları dil olan Süryanice, ilkçağın sonu ortaçağın başlarından itibaren Anadolu’da bazı şehirlerde kültür ve edebiyat dili olarak kullanıldı. (Tanrıverdi, 2005:13-16). Bu sayede kısa sürede Nasturiler, İlk ve Ortaçağ boyunca Anadolu’nun ve Ortadoğu’nun çeşitli şehirlerinde; Urfa, Harran, İskenderiye ve Erbil’de olduğu gibi birçok felsefi okul ve akademi kurdular. Bizans’ın çeşitli baskılara rağmen bu akademilerde bilimsel konularla uğraşan ve kendilerini yetiştiren Nasturi bilim adamları, Arapların Mezopotamya’ya hakimiyeti ile onların eski Yunan ve Roma antik eserleri öğrenmelerine vesile oldular (Doru, 2005:63-99; Sarıkavak, 2005:89-99). Şöyle ki, Abbasilerin kurmuş oldukları Beytül Hikme ve Darü’l Hikme gibi tercüme ve akademi birimlerinin başında bulunarak birçok kitap ve bilimsel çevirinin yolunu açtılar. Bu çalışmalar, aynı zamanda eski antik eserlerin kaybolmamasını da sağladı (Demirci, 2005:41-59).

Nasturiler, 13 ve 14 yüzyıllardaki Moğol baskısından sonra bir daha kendilerine gelemeler ve eğitim alanında gerilediler. Bu nedenle 19. yüzyıla gelindiğinde Hakkâri dağlarında bulunan Nasturiler ile Urmiye’deki kardeşleri okul ve benzeri bir kuruma sahip değillerdi(Smith II, 1832:190; Perkins And Laurie, 1856:11; Smith And Dwight, 1834:391-92). 19. yüzyılda Hakkâri Bölgesi’nde var olan Hristiyanlara ait iki okul ise Ermenilere aitti(Cuniet, 1891:653). Bu bağlamda, 1876 yılında Urmiye Bölgesi’nde misyonerlik faaliyetleri için araştırma gezisinde bulunan İngiliz Cutts(1884), Nasturilerin yaşadığı 104 köyde bir tane bile sürekli okul olmadığını belirtmişti (Cutts, 1884:25-27; İleri, 2000:36). Bu nedenle, Nasturi halkı dinine ve geleneklerine oldukça bağlı olmasına rağmen, okul açamadıklarından cahil ve dış dünyadan habersiz kaldı(Ainsworth II, MDCCCXLII: 284). Bu durumun nedeni, eğitim verecek Nasturi papazlarının yetersizliği ve eğitim verme görevinin belirli ailelerde kalmasıydı.

1833 yılında Urmiye’yi ziyaret eden ABCFM misyonerleri bu bölge ve çevresindeki yerleşim yerlerinde okuma ve yazma bilen bir Nasturinin neredeyse hiç bulunmadığını, bu toplumda okuma yazmanın yalnız bir iki din adamı ve çevresindekiler tarafından bilindiğini ifade etmektedir. (Report, 1837:65). Bu tespit, Nasturilerin 19. yüzyılın ilk yarısındaki eğitim durumunu ortaya koymak bakımından önemlidir.

19. yüzyıl boyunca, Nasturi toplumunun kendilerine ait olan düzenli bir okul ve eğitim kurumları olmaması okuryazar oranının yok denecek kadar az olmasının temel nedenini oluşturmaktaydı. Var olan eğitim ise dini olarak papazlar tarafından papaz adaylarına verilmekteydi. Toplumda oldukça saygı gören ve önemli bir yeri olan papaz sınıfına dâhil olmak isteyen 7 ile 12 yaş grubu arasındaki Nasturi çocukları, kış boyunca bir din görevlisinin evine gidip burada eski Süryanice, bazı dini metin ve ilahiler öğrenirlerdi. Sürenin kısıtlı olması, verilen eğitimin plansız oluşu, hocaların yetersizliği ve öğrenci sayısının azlığı verilen eğitimin yetersiz kalmasına neden oluyordu. Bu

nedenle, 19. yüzyılda toplumda eğitimli olarak bilinen Nasturi din görevlilerinin birçoğu, okudukları İncil’de bölümlerin bile açıklamasını yapacak durumda değillerdi.

Nasturiler arasında bulunmuş olan Misyoner Cutts (1884 ve 1887), onlarla yapmış olduğu sohbetler esnasında onların diğer bilimler ve dış dünya hakkında çok az şey bildiklerini, toplumda okuryazar ve en bilgili olarak görülen insanların bile dünyayı, küre değil de yatay bir düzlem olarak gördüklerine şahit oluyor ve bunu şaşkınlıkla karşılıyordu. Bu durum, 19. yüzyılda koskoca Nasturi toplumunda Süryanice konusunda yetkin ve uzman olan sadece birkaç din görevlisi bulunmasının temel nedenini açıklamaktadır. Var olan bütün bu olumsuzluklara rağmen okuma yazma faaliyetleri, yine de sadece din görevlilerinin şasi gayretleriyle yürütüldü (Grant, 1994:7; Cutts, 1884:13-14; Cutts, 1887:235) ancak onlara mahsus bir şey olarak kaldı ve halk arasında yaygınlaşmadı. Bunun bir sonucu olarak Nasturiler, 19. yüzyılda dünyada yaşanan her türlü gelişmelerden habersiz ve medeniyetten uzak yaşadılar (Marsden, II 1856:105-106; Badger I. MDCCCLII: 221).

Yüzyıllar geçtikçe Nasturi papazların eğitim düzeyleri ve yeterlikleri, bulundukları bölgenin dış dünyadan uzak olması ve birtakım olumsuz hayat şartlarından dolayı daha da bozuldu. Halkın ihtiyaçlarına cevap vermede yetersiz gelmeye başlayan papaz sınıfının yetiştirilmesi için papaz okullarının veya manastırlarının yeterince olmaması da bir başka etken olarak sayılabilir.

Papazların çoğu halk arasında dini görevlerini yaparken önlerindeki kutsal metni çok doğru okuyabilirler fakat okudukları metnin anlamını hemen hemen hiç anlayamazlardı. Genellikle dini bilgileri pek derin değildi; ancak bu durum, onların toplumdaki dini törenleri yapmasına engel olmuyordu (Albayrak, 1995:89). 1884 yılında Nasturiler arasında misyonerlik faaliyetlerinde bulunan İngiliz misyonerlerinden Wahl, Nasturilerin oldukça cahil ve bilgisiz kaldıklarını belirterek onlar içerisinde teolojiye tamamen hâkim 6 kişinin bile bulunmadığını belirtmekteydi (Riley, 1884:10). Assonui (1902) ise, 1902 yılında Hakkâri bölgesinde eski bir Süryanice metni kopya edebilecek insan sayısının kırkı geçmediğini ve bunlarında kopyalarının birçok eksiklikler ve hatalarla dolu olduğunu belirtiyordu. Ona göre, Hakkâri dağlarında dil bilgisi kurallarına uygun tam manasıyla eski Süryaniceyi anlayabilecek ve yazabilecek tek bir kişi bulunmaktaydı (Assonui, 1902: 83).

Nasturi papazlar (Shedd, 1922: 32).

Nasturilerde Kadın Eğitimi

Nasturi toplumunda kadın ve kız çocuklarına eğitim verilmez ve bu hoş karşılanmazdı. Bu nedenle, Nasturi toplumunda kadınlar eğitimsiz kaldı. 1843 yılında Nasturiler arasında misyonerlik faaliyetlerinde bulunan ABCFM misyoneri Fidelia Fiske, Nasturi kadınları arasında okuma ve yazma bilen tek kişinin Nasturi patriği Mar Şamun’un

kız kardeşi Helena olduğunu kaydetmekteydi. Nasturiler arasında tahsil görme işlemi erkeklerle özgü bir şeydi. Fiske, kadınlara okuma yazma öğrenmek isteyip istemediklerini sorduğunda “*Ben bir kadını - ben bir kızım - sen beni papaz mı yapmak istiyorsun...*” gibi cevaplarla karşılaşılıyordu. Kadınların bu tutumları, onların eğitimsiz kalmalarında kocalarından daha çok kendilerinin etkili oldukları şeklinde bir değerlendirme yapılmasına neden olabilir (Fiske, 1868:123; Anderson II, 1884:33). 19. yüzyılda misyonerlerin, Nasturiler arasında kendi mezheplerini yaymak için açtıkları okullar kadınların eğitimleri için büyük bir fırsat olarak görülebilirdi. Ancak onlar bile kadınların eğitim düzeyini istenildiği düzeyde değiştirmeye yetmedi. Bunun en büyük nedeni, Nasturi toplumunda evliliğin çok erken yaşlarda gerçekleşmesi ve 15 yaşına gelmiş bekâr kız çocuklarının artık evde kalmış sayılmasıydı. Bu nedenle misyoner okullarındaki öğrenciler, eğitimlerini tamamlamadan erken yaşlarda evlenmek maksadıyla okuldan ayrılmaktaydılar (Mildred, 1892: 61-62; Dalyan, 2009b:38-39). Yukarıdaki nedenlerden ötürü, 19. yüzyıl boyunca Nasturi kadınlar arasında eğitim faaliyetleri yaygınlaşmadı ve kadınların büyük bir çoğunluğu eğitimsiz kaldı.

Nasturi Edebiyatı

Nasturilerin tarih boyunca kullandıkları alfabe içinde 4’ü sesli olmak üzere yirmi iki harften meydana gelmektedir. Nasturi yazınsalında dildeki harf eksikliğinden kaynaklanan sıkıntıyı gidermek için harflerin üzerine özel işaretler konularak bu eksiklik giderilmiştir. Genel olarak Nasturi yazı dili, Yahudi yazınsalından etkilenmiştir (Lalayan, 1916:38). Zira bu kilisenin ilk yıllarındaki piskopos ve papazları çoğunlukla Yahudilerden oluşmuş, İncil ve Hristiyanlık toplumda onlar vasıtasıyla yayılmıştır (Atiya, 2000:266). Dolayısıyla her iki taraf arasında yazınsal alanda etkileşim doğaldır.

19. yüzyılda Nasturilerin konuştıkları dil modern Süryanice’nin bir formu olup Fellahi, Surit veya Süryanice denilmekteydi. Hakkârî civarında yaşayan Nasturiler arasında konuşulan şivede birçok Kürtçe Musul civarlarında Arapça, Salamas, Urmiye, gibi Kuzeybatı İran bölgesinde ise daha çok Farsça kelime grupları ve sözcükleri bulunmakta ve bunlar günlük yaşamda kullanılmaktaydı. Hatta bu nedenle farklı bölgelerden gelen Nasturiler arasında zaman zaman iletişim sorunları da yaşanmıştır (Oussani, 1901:81).

Atiya (2005), Nasturi yazınsalındaki bu gerileme nedenini Moğol baskısının yanı sıra, onların İran bölgesinde yaşamlarının gereği olarak Asya kıtasına yayılan misyonerlik faaliyetlerinin bir sonucu olarak Süryani yazınsalından kopmaları ve ardından Arapların gelişiyle birlikte Araplaşma sürecine girmeleri olarak ifade etmektedir. Urmiye Bölgesi’ndeki Nasturilerden Gevalan Köyü Nasturi Papazı, halk arasında okuryazarlığın az olmasının temel nedenini, İran’lı devlet adamlarının kendilerinden fazla vergi aldıkları için çok çalışmak zorunda kaldıklarını, dolayısıyla okumaya zaman ayıramadıkları şeklinde açıklamıştır (Smith II, 1832:220; Smith And Dwight, 1834:375, 391).

Nasturi toplumunda okuryazar olan birini bulmak son derece zordu. 1840’lı yıllarda, 1000-2000 kişi içinde okuryazar ancak bir kişi çıkmaktaydı. Bu kişi de çoğunlukla papaz veya yüksek rütbedeki diğer din adamlarından biriydi (Report, 1838: 80; Coleman, s. 578). 20. yüzyılın ilk yıllarında bölgede dolaşan ve Nasturi halkının okuryazarlık oranıyla ilgili bilgi veren Lalayan’ın şu sözleri dikkat çekicidir. “*Asurlular’ın büyük çoğunluğu cahil kalmışlardır. Okumayı bilenler, toplam nüfus içerisinde %1’i bile zor bulurlar...*” (Lalayan, 1916: 35-37.)

19. yüzyıl Nasturilerine ait kitaplar, oldukça eski dönemlere ait İnciller ve dini metinlerden oluşmuştur (Coleman, 1858:578; Cutts, 1884: 28-29). Bunun en büyük nedeni, okuma yazmanın sadece din adamlarına mahsus olması ve onların da genel olarak sadece bu konuda eser vermeleridir. Dolayısıyla bu durum, toplumda az sayıda olan kitapların içeriğinin de sadece kiliseler tarihi ve dini esasları içeren metinlerden oluşmasına neden olmuştur. (Fraser, 1842:222; Anderson I, 1872:172-173; Smith II, 1833:256-257). Bu metinler arasında dini hikâyeler ve öyküler ise edebi olarak halka öğüt ve ders vermek amacını taşımaktadır (Tanrıverdi, 005:13-36).

Nasturi toplumundaki bu kitap azlığı nedeniyle, oldukça az sayıda bulunan el yazması kitaplar oldukça değerli varlıklar olarak görülmüş yüzyıllarca genellikle kiliselerde gizli mahzenlerde titizlikle korunmuş ve saklanmıştır (Justin Perkins, 1861:106; Emhardt And Lamsa, 1926:62-63). Ancak 19. yüzyıla kadar uzun yıllar çeşitli gizli bölmelerde saklanarak kuşaktan kuşağa aktarılan bu kitaplar Nasturiler ile Kürtler arasındaki mücadeleler ve Avrupalı misyonerlerin Nasturiler arasında giriştikleri faaliyetler neticesinde tahribata uğramıştır (Emhardt And Lamsa, 1926:62-63).

Misyonerler ve Nasturi Eğitim

19. yüzyılın sonlarına doğru misyonerler tarafından Nasturi papaz ve din adamları oldukça bilgisiz ve çoğunun okuma yazması bile olmayan cahil kimseler olduğu ifade ediliyordu (Heazal And Margoliouth, 1913:13; Speer, 1911:22). Bu nedenle Nasturiler, misyonerleri kendilerini eğiterek dış dünya ile tanıştıracak insanlar olarak gördükleri için onların kendi bölgelerinde okul açmalarını büyük bir hararetle desteklediler. Ancak Nasturiler, özellikle 19. yüzyılın son dönemlerine doğru misyonerlerin kendileri için açmış oldukları okulların büyük bir bölümünün onların eğitim seviyelerini yükseltmek yerine sadece dini eğitim verdiklerini ve kendi mezheplerini ve İncili öğretmeye çalıştıklarını fark ettiler. Bunu Hakkâri dağlarındaki Baz Aşireti'ne bağlı Şavita köylüleri ile misyonerler arasında geçen diyaloglar en güzel şekilde açıklamaktaydı: “... *Buraya niçin geldiniz? Eğer sadece yoksulluğumuzu görmeye veya dinimizi değiştirmeye geldiyseniz, size ihtiyacımız yok. Fakat eğer düzenli ders okutulacak okullar açmak için bize yardım etmek istiyorsanız, o zaman hoş geldiniz ve böyle bir şeye gerçekten müteşekkirdir olacağız... Onlar (misyonerler) çocuklarını sadece rahip olsunlar diye eğitirler. Bütün dünyanın bildiği şeyleri öğretmezler. Bizim ise kendi rahiplerimiz zaten var. Gençlerimizi İncil'e göre çok iyi eğitebiliyoruz. Gençliğimizin yabancı dil öğrenmesini ve yabancı ülkelerde işe yarayabilecek bir bilgi birikimine sahip olmalarını istiyoruz. Ne yazık ki gençlerimize ne bir görev veriliyor ne de onlar her hangi bir yabancı dil öğrenebiliyorlar....*” bütün bu misyoner okullarına ve Nasturi isteklerine rağmen Nasturiler arasında okuryazar oranı oldukça düşük kalmıştır (Termen, 1910:20-21). Hatta zaman zaman misyonerlerin açmış oldukları okullar sayesinde insanları kendi mezheplerine katma çabaları yavaş yavaş halkın bu yeni mezhebe inananları dışlanma ve aşağılama şeklinde kendini göstermiştir (Laurie,1853: 143-44).

Bu nedenle, 19. yüzyılın sonlarına kadar Nasturiler arasındaki bu misyonerlik faaliyetlerine rağmen okuryazarlık bütün Nasturi halkına ulaşamamıştır. Okuryazar oranı oldukça düşük kalmıştır (Vartanov, 2005:34). 19. yüzyıla birlikte dış dünyadan gelen yabancıların Nasturilere ve eski yazma kitaplarına olan ilgileri, yüzyılların birikimi olan değerli kitaplarının çalınmasına ya da kaybolmasına neden olmuş ve Nasturiler için büyük bir kayıp teşkil etmiştir (Quarterly Report of,1894:49-50). Çünkü misyonerler kendilerine göre sapkın ve yanlışlıklarla dolu olan Nasturi mezhebine ait olan el yazma eserlerin ve dini kitapların içerisinde karalamalar ve tahribatlar yaparak bunların yok olmasına neden olmuşlardır (Layard, 2000:119-120). Yaşanan bu olumsuzluklar nedeniyle, Misyoner eğitimcilere soğuk yaklaşmış olsa da verilen eğitim etkili olmuş, farklı kültür ve eğitim seviyesinde farklı Nasturi gruplarının oluşmasına neden olmuştur.

Sonuç

19. Yüzyılda Hakkâri ve Urmiye bölgesinde yaşayan Nasturilerin önceki yüzyıllarda yaşadıkları olaylar ve bölgelerinin medeniyetten uzak kalması onların eğitim ve öğretim alanında geri kalmasına ve zamanla da var olan eğitim-öğretim kurumlarının yok olmasına neden olmuştur. Bunun sonucu olarak adı geçen yüzyılda Nasturiler, eğitim alanında herhangi bir kuruma sahip olamamışlardır. Bu durum, toplumda var olan eğitimin sadece dini olarak erkek çocuklarına ve kış aylarında papaz evlerinde verilmeye çalışılması şeklinde uygulanması sonucunu ortaya çıkarmıştır. Bu eğitim sistemi, toplumun ihtiyaçlarını karşılamadığı gibi okuryazar sınıfının sadece papaz sınıfına ait olmasına yol açmıştır. Verilen eğitimin yetersiz olması papaz sınıfının da birçok üyesinin cahil kalmasına neden olmuştur. 19. yüzyılda misyonerliğin başlaması ile eğitim öğretim faaliyetlerinde bir dalgalanma meydana gelmiş ise de bu hareketlilik bekleneni vermemiş; hatta tepkileri de beraberinde getirmiştir. Nasturiler eğitim alandaki bu yetersizliklerinden dolayı aynı yüzyılda cahil Hristiyan topluluk olarak görülmüşlerdir.

BİBLİYOGRAFYA

AINSWORTH, WILLIAM FRANCIS, (MDCCCXLII). *Travels and Research in Asia Minor, Mesopotamia, Chaldea, and Armenia c. II*, John W.Parker,West Strand, London

ALBAYRAK, KADİR, (1997). **Keldaniler ve Nasturiler**, Vadi Yayınları, Ankara.

ANDERSON, RUFUS (1872). **History of the Missions of the American Board of Commissioners Foreign Missions to the Oriental Churches c. I**, Boston.

ANDERSON, RUFUS, (1884). **History of the Misions of the American Board of Commissioners Foreign Missions to the Oriental Churches c.II**, Boston 1884.

ATİYA, AZİZ S., (2005). **Doğu Hristiyanlığı Tarihi**, Çev. Nurettin Hiç Yılmaz, Doz Yayınları, I.Baskı, İstanbul.

BADGER, GEORGE PERCY (MDCCCLII). **The Nestorians and their Rituals with the Narrative of a Mission to Mesopotamia and Coordistan in 1842-1844 Vol. I**, Joseph Masters, Aldersgate Street, And New Bond Street, London.

COAKLEY , J.F., (1992). **The Church of the East and Church of England a History of the Archbishop of Canterbury's Assyrian Mission**, Clarendon Pres-Oxford.

COLEMAN, LYMAN (1858). **Ancient Christianity Exemplified in the Private, Domestic, Social, and Civil Life of Primative Christians, and in the Orginal Institutions, Offices, Ordinances, and Rites of the Church**, Lippincott, Grambo & Co., Philadelphia.

CUINET, VİTAL, (1891). **La Turquie D'Asie Géographie Administrative Statistique Descriptive et Raisonné De Chaque Province De L'Asie-Mineure c. II**, Ernest Leroux, Editeur 28, Reu Bonaparte, 28, Paris.

CUTTS, EDWARD L. (1884) **The Assyrian Christians. Report of a Journey, Undertaken By Desire of His Grace the Archbishop of Canterbury and His Grace the Archbishop of York, Christians in Koordistan and Oroomiah**, London.

CUTTS, EDWARD L., (1887). **Christians Under the Crescent in Asia**, London.

ÇELİK, MEHMET, (1995). **Süryani Tarihi c. I**, Ayraç Yayınları, I.Baskı, Ankara.

DALYAN, MURAT GÖKHAN, (2009a). **19. Yüzyıl'da Nasturiler, (İdari-Sosyal-Yapı ve Siyasal İlişkiler)**, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi.

DALYAN, MURAT GÖKHAN, (2009). "19. Yüzyıl Nasturi Ya da Doğu Süryani Toplumunda Kadın ve Kadının Sosyal Statüsü", **SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, , Sayı:19, Mayıs 2009 Isparta. s.37-48.

DEMİRCİ, MUSTAFA, (2005). "Helen Düşün Kaynaklarının Arapça'ya Çevirisi ve Süryâniler", **Süryaniler ve Süryanilik II**, Orient Yay. No: 9, Ankara, s.41-59.

EMHARDT, WILLIAM CHAUNCEY, AND LAMSA, GEORGE M. , (1926). **The Oldest Christian People a Brief Account of the Assyrian People and the Fateful History of the Nestorian Church**, The Macmillan Company, New York.

FISKE, D.T., (1868). **Faith Working By Love As Exemplied in the Life of Fidelia Fiske**, Congregational Sabbath School And Publishing Society, Boston.

FRASER, J.BAILLIE, (1842). **Mesopotamia and Assyria, from the Earliest Ages to Present Time; with Illustrations of their Natural History**, New Yok.

GRANT, DR. ASAHAL, (1994). **Nasturiler ya da Kayıp Boylar**, Çev. Meral Barış, Bet-Prasa-Bet-Froso, Nsibin Yayınevi, Södertälje-Sweden.

HALL, ISAAC H., (1888). "The Nestorian Ritual of Washing of the Dead", **Hebraica**, Vol. 4, No. 2, (Jan.), s. 82-86.

HEAZAL, THE REV. F. N., MRS. MARGOLIOUTH, M.A., (1913). **Kurds & Christians**, London.

İLERİ, CİHANGİR, (2000). **Türkiyede Nasturi Sorunu (1830-1926)**, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

LALAYAN, E. A., (1914). **Van Bölgesinde Asurlar**, Çev. Edip İhsan Polat, Tiflis.

LAURIE, REV. THOMAS, (1853) **Dr. Grant And The Mountain Nestorians**, Boston.

LAYARD, AUSTEN HENRY, (2000). **Ninova ve Kalıntıları Kürdistan'ın Keldani Hristiyanları, Yezidiler ya da Şeytana Tapanların Ülkesine Bir Gezi, Eski Asur'un Töre ve Sanatlarının Araştırılması**, Çev. Zafer Avşar, Avesta Basın Yayın, İstanbul.

MACLEAN, ARTHUR JOHN AND BROWNE, WILLIAM HENRY, (1891). **The Catholicos of the East and His People, Being the Impressions of Five Years Work in the Archbishop of Canterbury's Assyrian Mission" An Account of the Religious and Secular Life and Opinions of the Esatern Assyrian Christians of Kurdistan and Northern Persia (Know also as Nestorians)**, London.

MALECH, GEORGE DAVID, (1910). **History of the Syrian Nation and the Old Evangelical-Apostolic Church of the East**, Minneapolis.

MARSDEN, J. B., (1856). **History of Christian Churches and Sects from the Earliest Ages of Christianity c. II**, London.

MARY LEWIS, SHEDD, (1922) . **The Measure of a Man the Life of William Ambrose Shedd Missionary to Persia**, New York.

MAUNSELL, F.R., (1901). "Central Kurdistan", **The Geographical Journal**, Vol. No. 2, (Aug.), s.212-241.

MILDRED, KATHARINE, (1892). "Letter from Sister Katharine Mildred. Sir, July 22nd,1892", **Quarterly Report of Assyrian Mission**, No. IX., Published fort the Assyrian Mission, London, s. 61-63.

OUSSANİ, GABRIEL, (1901). "The Modern Chaldeans and Nestorians, and the Study of Syriac among Them", **Journal of the American Oriental Society**, Vol. 22, s.81-84.

PERKINS, JUSTIN AND LAURIE, THOMAS, (1862). **Historical Sketch of the Mission to the Nestorians and of the Assyria Mission**, New York,.

PERKINS, JUSTİN, (1841). "The Nestorian Christians", **The American Biblical Repository**, January 1841, Second Series, No IX-Whole No.XLI, New York s.1-30.

PERKINS, JUSTİN, (1863). **Missionary Life in Persia Being Glimses of the A Century of Labros among the Nestorians**, Boston 1863.

Querterly Report, (1894). "Letter from A Native Priest to the Archbishop", **of Assyrian Mission**, No. XVII., Published For The Assyrian Mission London, s.49-50.

Report (1837). of the American Board of Commissioners for Foreign Missions, Read at the Twenty-Eight Annual Meeting, held in the City of Newark, N.J. , September 13, 14 & 15, 1837., Printed for the Broad By Crocker And Brewster, Boston, s.63-69.

Report (1838). of the American Board of Commissioners for Foreign Missions, Read at the Twenty-Ninth Annual Meeting, held in the City of Portland, Maine, September 12, 13 & 14, 1838., Printed for the Broad By Crocker And Brewster, Boston s.76-81.

RICHTER, JULIUS, (1910). **A History of Protestan Missions in the Near East**, Fleming H.Revell Company, London And Edinburgh.

RILEY, ATHELSTAN, (1886). **Narrative of a Visit to the Assyrian Christians in Kurdistan Undertaken at the Request of the Archbishop of Canterbury in the Autumn Of 1884**, London.

SARIKAVAK, KAZIM ,(2005). "Urfa-Harran Okulları ve Süryaniler", **Süryaniler ve Süryanilik II**, Orient Yay. No: 9, Ankara, s.89-99.

SARIKAYA, MUAMMER, (2005). "Huneyn B. İshak (194/810-259/873)", **Süryaniler ve Süryanilik IV**, Orient Yay No:11, Ankara, s. 183-186.

SMITH, ELI AND DWIGHT, H.G.O., (1834). **Missionary Researches in Armenia: Including a Journey through Asia Minor, and into Georgia and Persia, with a Visit to the Nestorian and Chaldean Christians of Oroomiah and Salmas**, London.

SMITH, ELI, (1833). **Researches of the Rev. E. Smith and Rev. H.G.O. Dwinght in Armenia: Including a Journey Through Asia Minor, and into Georgia and Persia, with a Visit to the Nestorian and Chaldean Christians of Oormiah and Salmas, Vol. II**, Boston.

SPEER, ROBERT E., (1911). **The Hakim Sahib The Foreign Doctor a Biography Of Joseph Plumb Cochran, M.D Of Persia**, Fleming H. Revell Company, New York.

STODDART, DAVID T., (MDCCCLV). **Grammar of the Modern Syriac Language, As Spoken in Oroomiah, Persia, and in Koordistan**, New Haven,

TANRIVERDİ, EYÜP, (2005). “Ana Hatlarıyla Süyanî Edebiyatının Tarihi Gelişimi”, **Süryaniler ve Süryanilik II**, Orient Yay. No: 9, Ankara, s.13-36.

TERMEN, İ.R., (1910). **1906’da Van Bölgesindeki Hakkâri Dağlarına Düzenlenen Bir Gezi İle İlgili Rapor**, Çev. Edip İhsan Polat, Tiflis.

VARTANOV, ELİYA, (2005). **Sibirya Sürgünü Asurîlerin Anıları (1949–1956)**, Çev. H. Topuzoğlu, Yaba Yayınları, I.Baskı, İstanbul.

VINE, AUBREY R., (1937). **The Nestorian Churches A Concise History of Nestorian Christianity in Asia from the Persian Schism to the Modern Syrian**, Indepent Pres, Ltd Memorial Hall, E.C.4, London.

YONAN, GABRIELE , (1999). **Asur Soykırımını Unutulan Bir Holocaust**, Çeviren: Erol Sever, Pencere Yayınları, I. Baskı.